

La Causa 365 contra Maria Orvai Ferrer

Les diligències prèvies número 450/1937

per Fanny Tur Riera

El novembre de 1937 arran d'una denúncia, les autoritats militars varen obrir diligències prèvies a Maria Orvai Ferrer, vilda de Verdera, amb el número 450 «[...] con el fin de esclarecer la procedencia de objetos de culto católico hallados en un terreno de la propiedad de dicha mujer [...]».¹ Una vegada finalitzades, aquestes diligències tendrien com a conseqüència la incoació de la causa 365/1938 pel mateix motiu. La dona va ser acusada d'un delictes d'auxili a la rebel·lió tipificat a l'article 240 del Codi de Justícia Militar del 27 de setembre de 1890. Curiosament, emparant-se en determinats articles d'aquest conjunt normatiu, els rebels que havien perpetrat un colp d'estat contra el legítim govern de la República acusaven els altres del que havien fet ells: una rebel·lió militar.

L'expedient es va iniciar el 20 de novembre de 1937 quan un al·lot d'onze o dotze anys dit Manuel Gota-redona Olivera, fill de Ramon i de Tecla, domiciliat al passeig de s'Alamera, va declarar davant l'agent d'investigació i vigilància Rafel Serrano de la Parte que dos dies abans «[...] se fue a jugar a buscar cosas viejas detrás del garaje de Adrover y en un solar que tiene acotado una mujer llamada de Verdera vio entre chatarras que allí había unos ornamentos de iglesia que cogiendo alguno de ellos la mujer llamada Verdera le echó de aquel sitio

Resum

Aquest article explica un episodi esdevingut durant la guerra civil espanyola i que fou protagonitzat per una veïna de la ciutat d'Eivissa, Maria Orvai Ferrer, que va ser acusada de vendre objectes de culte religiós procedents dels saquejos que es varen produir als temples de la ciutat durant la contesa per part d'alguns milicians descontrolats. A l'encausada, se li va formar consell de guerra i se li va aplicar el Codi de Justícia Militar de setembre de 1890 per part dels militars rebels que s'havien revoltat contra el legítim govern de la República. A la Causa que se li va formar en contra seua, se li va adjudicar el número 365/1938.

Mots clau: història política i eclesiàstica, guerra civil espanyola, repressió, judicis, memòria històrica, objectes religiosos.

Abstract

This article explains an episode occurred during the spanish civil war and was carried out by a resident of the city of Eivissa, Maria Orvai Ferrer, who was accused of selling religious objects from the attacks that were perpetrated against the city's temples during the fight by some uncontrolled militiamen. The defendant was court-martialed and the Code of Military Justice of September 1890 was applied to her by the military rebels who had risen up against the legitimate government of the Republic. The cause that was formed against her was awarded number 365/1938.

Keywords: political and ecclesiastical history, Spanish Civil War, repression, trials, historical memory, religious objects

y le dijo que aquello era de ella y el no tenia nada que coger y que creyendo que esto fuese de algún robo lo pone en conocimiento de la policía [...]». Maria va ser detinguda el mateix 18 de novembre.

El cap de policia Serrano de la Parte va ser molt actiu en la vigilància dels ciutadans i visitants durant la guerra i la postguerra, així com en altres causes com ara a la número 1.115/1936 incoada contra Maria Roig Colomar, Maria Ramon Marcelino *Pajaritos*, Margalida Ramon Ripoll i Maria Torres Riera, també per auxili a la rebel·lió per haver dirigit la vaga de les obreres de la fàbrica de Can Ventosa i haver-hi participat.²

Una vegada signada la denúncia, la policia es va presentar al solar esmentat i entre la ferralla va trobar «[...] varios objetos al parecer de metal dorado pertenecientes al culto católico [...]».

El 22 de novembre el comandant militar va ordenar que el cas passàs al tinent de complement de cavalleria Oscar Monteis Porta com a jutge instructor, qui hauria de nomenar secretari, i adjuntar el sac amb els objectes robats per tal d'aclarir els

1. Diligències prèvies núm. 450/1937. 3 de desembre de 1937. Foren incorporades a la Causa 365/1938. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

2. TUR RIERA, F. 'La causa 1115/1936'. Col·lecció *Personatges de la nostra història*, 5. Eivissa: Associació d'Amics del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 2020, p. 37-68.

fets denunciats. Varen actuar de secretaris el caporal d'Infanteria Francesc Serra Cardona en primer lloc i després els soldats Ariosto Garcia Prats i Francesc Costa Colomar.

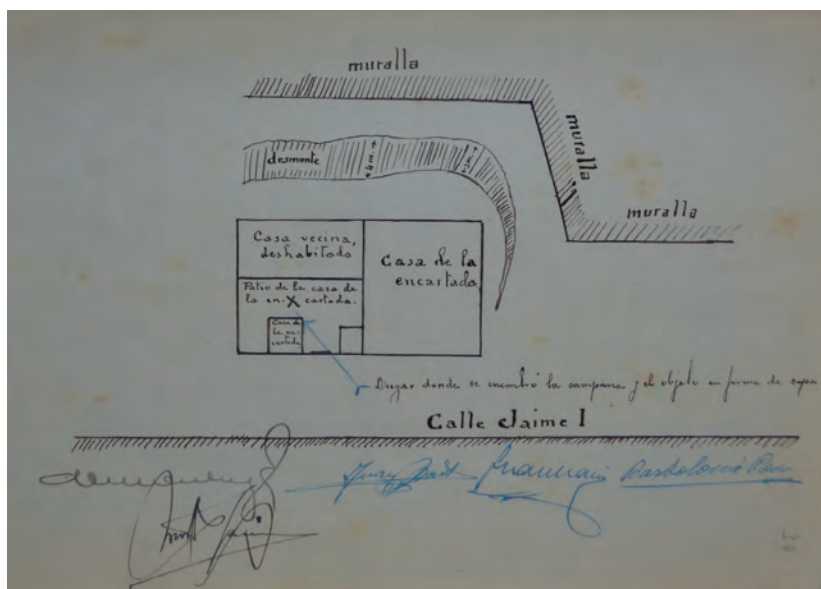
L'endemà mateix el cap de policia del cos d'investigació i vigilància signava un ofici amb les indagacions fetes sobre Maria Orvai. En aquests casos es demanaven informes a les autoritats polítiques i militars. Les respostes solien ser similars. Quant als seus ideals polítics, no constava que la dona fos membre de cap partit. Antoni Torres Álvarez, batle de la ciutat, va informar en el mateix sentit, i assegurà que no constava que tengués antecedents polítics, però la seua conducta era, segons l'autoritat del moment, «[...] indeseable [...]»,³ sense especificar els motius de la desqualificació. En un altre informe signat en aquest cas per Josep Nadal Rosselló, Maria Orvai era descrita de la mateixa manera i sense antecedents politicosocials.

En la seua declaració, Rafael Serrano de la Parte, nascut a la Corunya, agent i cap del cos d'investigació i vigilància destinat a Eivissa, fadrí i resident en aquell moment a l'Hotel Balear, es va ratificar en tot el que havia denunciat per escrit dies abans.

Dies després els objectes religiosos varen ser retirats del solar pel cap de policia, ajudat per l'auxiliar Joan Marí Cardona i en presència de l'al·lot que ho havia denunciat.

L'expedient inclou dos croquis on s'assenyala la casa, el solar i el punt exacte on suposadament estaven enterrats els objectes religiosos trobats en un solar i mesos després al domicili de l'acusada, així com la situació de l'edifici i el solar respecte de les murades.

Ja a primer d'abril de 1938 l'autoritat militar va convocar dos pèrits especialistes en joies perquè analitzassin els objectes trobats.

Un dels croquis que assenyalen el lloc on es varen trobar els objectes religiosos. El croquis acompanyava les diligències prèvies de la causa contra Maria Orvai.

Varen ser Domingo Viñets Deordal i Enric Miró Jiménez, «[...] habiéndose exhibido los objetos religiosos incautados al parecer a la encartada [...]».⁴ Varen estar d'acord tots dos que es tractava de trossos de plom «purpurinado», els quals havien format part 'al parecer' de divuit canelobres «[...] de los que se usan en los altares [...]»⁵ que, si haguessin estat sencers o en ús, tendrien un valor d'unes 10 pessetes cada un, és a dir, 180 pessetes en total.

També s'havien descobert les restes d'una màquina pneumàtica de les que s'empraven en laboratoris de física i de la qual no podien precisar el valor. Així mateix, varen analitzar tres 'sacres', a les quals varen donar un valor conjunt de 25 pessetes. Però com que tots els objectes estaven destrossats, el valor total al marge de les tres sacres era de 15 pessetes. Com que els dos pèrits no varen poder valorar les res-

tes de la màquina pneumàtica, es va resoldre designar altres dos taxadors, que serien els eclesiàstics Vicent Serra i Orvai, aleshores director i rector del Seminari, i el prevere Vicent Buñi Costa, qui a final de la dècada següent seria nomenat canonge de la Catedral.⁶ Els dos eclesiàstics varen declarar que es tractava d'una màquina de doble pistó que havia estat del Seminari. La seua taxació va ser de 300 pessetes, tot i que comprada en aquell moment seria de 500 pessetes; el valor de les restes que quedaven era nul.

El mes de maig es va sol·licitar a Rafel Oliver Colomar, vicecanceller del bisbat que una dècada després seria canonge de la Catedral,⁷ que enviàs relació dels temples i oratoris privats que havien estat saquejats o atacats durant «[...] la ocupación roja [...]». El clergue la va trametre a final d'aquell mes amb el vistiplau del bisbe administrador apostòlic. La relació inclou tots els temples de la diòcesi d'Eivissa i Formentera a més dels oratoris de la Mare de Déu del Carme, del col·legi de Sant Vicent de Paül, de l'Hospi-

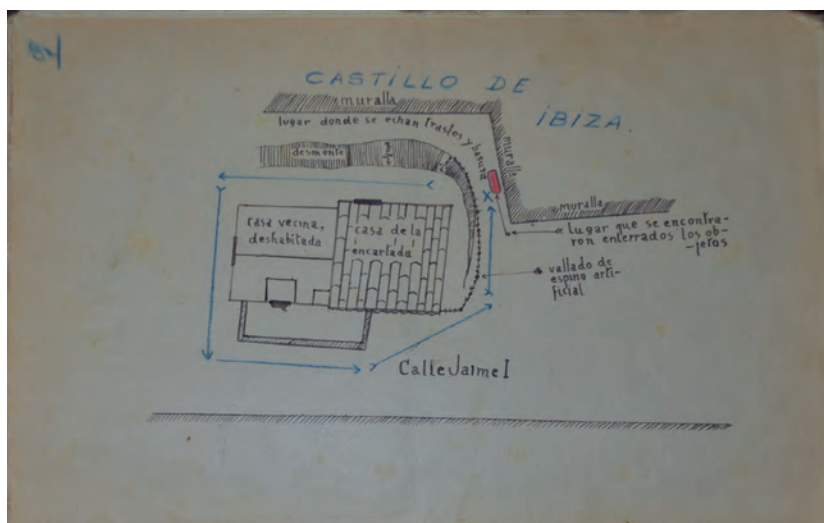
3. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 25 de novembre de 1937. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

4. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 25 de novembre de 1937. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

5. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 1 d'abril de 1938. Full 13. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

6. PLANELLS RIPOLL, J. *Preveres de les Pitiüses*. Eivissa: Consell d'Eivissa, 2007, p.121

7. PLANELLS RIPOLL, J. *Op. cit.*, p. 121.

Un dels croquis que assenyalen el lloc on es varen trobar els objectes religiosos. Consta a les diligències prèvies de la causa contra Maria Orvai.

tal provincial i de la finca es Porxos, propietat del polític i periodista Bartomeu de Rosselló.⁸

A començament de juny, el bisbe Antoni Cardona Riera va remetre al jutge militar la valoració dels objectes religiosos que se li havien entregat en dipòsit (causa 458 de 1937) confirmant, després de ser examinats per sacerdots del capítol així com pel vicerector del Seminari, que tots eren de la diòcesi d'Eivissa i Formentera i pertanyien en la seua majoria al Convent dels Dominics –entre els quals figuraven uns canelobres desmuntats «[...] cuyo coste no bajaran de 400 pesetas [...]», a l'oratori del Seminari conciliar també canelobres de metall –«[...] cuyo importe no baja de 175 pesetas [...]»– i al temple de Sant Cristòfol de les monges Agustines –«[...] cuyo importe no es tan fácil calcular aunque podría oscilar entre 40 y 60 pesetas [...]»–.⁹ També esmentava el bisbe *Frit* els trossos de l'aparell mencionat, als quals els atorgava un valor de 500 pessetes tot i ser ja inservibles.

El Convent, el Seminari i les Monges Agustines

Abans del colp d'estat de juliol de 1936 i l'esclat de la guerra civil, eren responsables dels tres edificis religiosos les següents persones:

– Convent: el canonge Antoni Escandell Serra.

– Seminari: Vicent Serra i Orvai.

– Monges Agustines: sor Agnès Ramon Serra, tal com va certificar el vicari general Bartomeu Ribes.¹⁰

A principi de setembre de 1938 varen ser citats a declarar Vicent Serra i Orvai i Antoni Escandell Serra. Serra i Orvai, aleshores de 68 anys, quan va ser interrogat sobre si Maria Orvai havia participat en el saqueig al Seminari per part dels milicians, va respondre que no ho podia precisar perquè «[...] huyó al campo para no ser detenido [...]».¹¹ Quant a Escandell Serra, que aleshores tenia 44 anys, va declarar tres dies després i ho va fer en el mateix sentit, assegurant que no podia dir si Maria Orvai havia participat en la requisita d'objectes reli-

giosos de l'església del Convent perquè «[...] dos dias antes del desembarco de los rojos en Ibiza se fue al campo y no volvió hasta que los nacionales reconquistaron la isla [...]».¹² També va dir al tribunal que ignorava qui havia participat en els fets.

Quant a la mare de les monges agustines, sor Agnès Ramon, nascuda a Sant Rafel, va declarar el mateix, això és que dos dies abans de l'arribada dels milicians, tant ella com la resta de monges varen marxar al camp, a les seues cases respectives i, per tant, no sabien si Maria Orvai es trobava entre les persones que havien entrat al convent i se n'havien emportat els objectes de culte.

Maria i el seu primer defensor, Amador Tur Oliver

Maria Orvai Ferrer era nascuda a Eivissa ciutat, vilda i filla de Vicent Orvai Cardona i Maria Ferrer Costa. Va néixer a les 11 del matí del 17 de gener de 1889 i quan el 1937 va ser detinguda tenia 48 anys i residia al carrer des Portal Nou número 7. Sabia llegir i escriure i va poder signar la seua declaració. Era neta per línia paterna de Josep Orvai Orvai i de Josepa Cardona Serra i per línia materna de Joan Ferrer Palerm i de Maria Costa Bonet. Va ser acusada de vendre objectes religiosos robats a diferents parròquies i va ser detinguda immediatament després de la denúncia. Quan se li va prendre declaració en qualitat d'encartada era ja a la presó.

En un primer moment va ser nomenat defensor seu el tinent d'Infanteria Amador Tur Oliver, qui ja havia exercit de jutge instructor en altres causes i requisitòries. Va ser nomenat el 17 d'octubre de 1938 i l'endemà va acceptar la defensa de Maria, però tan sols dues setmanes després, el dissabte 4 de novembre, moria a causa d'una perforació d'estómac quan comptava menys de 40 anys. La premsa se'n va fer ressò,

8. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 28 de maig de 1938. Full 15. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

9. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 2 de juny de 1938. Fulls 16 i 17. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

10. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 2 d'agost de 1938. Full 19. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

11. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 5 de setembre de 1938. Full 18 revers. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

12. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 8 de setembre de 1938. Full 19.

com era habitual amb persones conegudes de la ciutat.¹³ Era fill d'Andreu Tur i Maria Oliver i cunyat del joier, fotògraf i editor Domingo Viñets, qui, com ja hem explicat, havia actuat com a pèrit en la mateixa causa.¹⁴ Una dècada abans els germans Amador, Arseni i Aquilí Tur Oliver constaven en una subscripció pública per dedicar una placa al mestre i organista de la Catedral Joan Mayans i Marí i col·locar-la al col·legi de segona ensenyança, on ell havia exercit de professor, centre que sis anys després passaria a ser l'institut Santa Maria d'Eivissa.¹⁵ Joan Mayans moriria el 31 d'octubre de 1932. El mateix dia que la premsa local recollia la notícia del seu decés es feia públic també que Amador Tur Oliver s'havia donat d'alta per exercir de procurador.¹⁶ L'any 1933, en plena II República, va ser un dels integrants en qualitat de secretari de la societat acabada de crear 'La Patronal', presidida per l'armador Manuel Pineda Puget, de la qual n'eren vicepresident el comerciant Pere Matutes Noguera i tresorer el fabricant Joan Marí Mayans.¹⁷ A començament de 1935 entrà també a formar part de la junta directiva de la societat recreativa *Ebusus*, que presidia Manel Sorà, amb Josep Tarrés Palau com a vicepresident i Ramon Medina com a bibliotecari.¹⁸

Tornant a l'acusada i a la causa, quan se la va instar que digués a qui va comprar o bé on va trobar els objectes religiosos localitzats en un terreny al costat de la murada, va

Carrer de Castelar. La Marina. A la dreta es veu encara el solar on va caure una de les bombes dels avions feixistes italians que varen atacar la ciutat i la població civil el 13 de setembre de 1936, inici d'una tràgica jornada que va acabar amb la matança del Castell. Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa (AISME).

assegurar que la policia no els havia trobat a cap solar de la seua propietat sinó a la vesina zona militar i que des de feia molt de temps no havia fet cap 'operació' comercial perquè havia estat temporades en el camp i que només s'explicava la troballa a prop del seu domicili i del seu terreny pel fet que algú els hagués tirat murada avall i haguessin anat a parar allà o bé els haguessin deixat abandonats per ser aquell un lloc on s'acostumava a tirar tota mena d'estris inservibles. Va assegurar que no tenia cap culpa ni participació en els fets. La veritat és que l'estat d'aquells objectes en concret, desmuntats o fets trossos, era més aviat conseqüència d'un acte vandàlic que no d'una voluntat de vendre'ls.

Final de les diligències prèvies

A final de setembre el jutge Montois va donar per acabada la instrucció de les diligències prèvies i va fer un repàs dels passos realitzats, als quals va adjuntar «[...] acompañando un saco conteniendo objetos estropeados de metal pertenecien-

tes al culto [...]» amb la conclusió que no havia quedat provada la participació de l'acusada en els fets: «[...] en virtud de lo expuesto a criterio del juez que suscribe que no ha quedado probada la responsabilidad de la encartada [...] en el hecho de autos [...]»,¹⁹ per la qual cosa elevava les diligències a la superior autoritat, que va decretar que no obstant el parer del jutge instructor li fossin retornades les diligències perquè les elevàs a Causa amb el número 365/1938 i dirigís el procediment penal contra Maria Orvai Ferrer.

La Causa 365/1938

Així, el 13 d'octubre de 1938, el jutge instructor acusava recepció i executava les instruccions del comandant militar, i si abans havia considerat que no havia quedat provada la responsabilitat de Maria en els fets, el 14 d'octubre, amb l'inici de l'auto de processament, canvià

19. Diligències 450/1937 incorporades a la Causa 365/1938. 29 de setembre de 1938. Fulls 19 revers i 20. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

13. La informació de la causa de la seua mort ha estat facilitada pel seu nebot Amador Viñets Tur, que va néixer dues setmanes després i a qui li varen posar el seu nom.

14. *Diario de Ibiza*. 8 de novembre de 1938. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

15. *Diario de Ibiza*. 16 de juliol de 1928. *La Voz de Ibiza*. 17 de juliol. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

16. *Diario de Ibiza*. 1 de novembre de 1932. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

17. *Diario de Ibiza*. 14 de març de 1933. *La Defensa*. 15 de març de 1933. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

18. *Diario de Ibiza*. 8 de gener de 1935. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

Carrer de la Conquesta (a la dreta) i de Joan Roman (a l'esquerra, abans de ses Monges). Al fons, el convent de ses Monges tancades. Final anys 20-principi anys 30 del segle XX. Fotografia: Domingo Vifets. Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa (AISME).

d'arguments i considerà que sí que hi havia indicis suficients per creure que la processada s'havia apoderat d'objectes de culte religiós que s'havien robat de diverses esglésies de la ciutat (Dalt Vila) i que es contemplaven com un delictes d'auxili a la rebel·lió previst i penat per l'article 240 del Codi de justícia militar; i de conformitat amb l'article 421 del dit codi –que esmentava les competències per poder processar determinades persones– en relació amb el 284 de la Llei d'enjudiciament criminal es decretava també la presó incondicional de l'acusada, tot i que ja estava detinguda i presa. L'article 240 del Codi deia textualment que «La seducción y auxilio para cometer la rebelión militar, cualquiera que sea el medio empleado para conseguirlo, se castigará con la pena de reclusión temporal. La provocación, inducción y

excitación para cometer el mismo delito, cualquiera que sea el medio empleado para conseguirlo, se castigará con prisión mayor». L'auto li va ser comunicat el 17 d'octubre a les 16 h i aquell mateix dia se li va triar defensor, com ja hem dit.

A la compareixença de Maria Orvai davant les autoritats militars es va començar per identificar-la tal com manava l'article 460 del repetidament mencionat codi. Aleshores era jutge municipal d'Eivissa ciutat Josep Rosselló Ribas, que també era jutge de Portmany «[...] por ser del mismo partido judicial y no haber en la actualidad quien desempeñe dicho cargo [...]»,²⁰ i el secretari era Joan Hurtado Blanes, qui va fer es-

ment que no constava que Maria Orvai tengués antecedents penals.

El final de la instrucció de la Causa

El 20 d'octubre el jutge instructor Òscar Monteis donava per finalitzades les diligències del període sumarial i traslladava l'expedient a l'autoritat militar superior. A final de mes, sobre la base dels articles 533 i 534 del Codi de justícia militar l'auditor va decretar allò que era previsible, elevar la causa al plenari, tot i que l'article 534 regulava tres possibilitats:

1. Ampliació del sumari.
2. Sobreseïment per a un o tots els imputats.
3. Elevació de la causa al plenari.

Però una nova troballa va aturar el procediment. El mateix dia que el jutge instructor finalitzava les diligències, l'agent en cap del cos d'investigació i vigilància Bartomeu Pons Bennassar, nascut a Campanet i vesí d'Eivissa ciutat, enviava un ofici a Òscar Monteis i informava que s'havien trobat dues peces més «[...] en un inmueble sito detras de la Central de Correos [...]» on es guardaven objectes de culte religiós. Pons i els auxiliars Joan Cardona Marí (abans esmentat al document com Marí Cardona), natural i vesí d'Eivissa, i Joan Mut Noguera, nascut a Lluçmajor, varen anar al lloc on trobaren, «[...] en un ángulo de un porche sito detrás del Garaje Adrover, rincón de la muralla [...]»,²¹ una campana de 16 cm de diàmetre sense mànec ni batall i un altre objecte en forma de copa d'uns 18 cm d'alçada que semblava de coure. Segons els funcionaris, aquest immoble havia estat propietat de l'acusada. Cal recordar que feia prop d'un any que estava empresonada.

La troballa va motivar que l'expedient fos retornat al jutge instructor per reobrir el període d'instrucció del sumari i obrir noves diligències.²²

21. Causa 365/1938. 20 d'octubre de 1938. Full 32. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

22. Causa 365/1938. 11 i 29 de novembre de 1938. Fulls 33 i 35. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

20. Causa 365/1938. 18 d'octubre de 1938. Full 26. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

En aquesta nova fase d'instrucció, ja a començament de 1939, varen ser nomenats pèrits els rellotgers i vesins de Vila Enric Miró Jiménez, que ja ho havia estat, i Antoni Torres Juan, tots dos soldats del 6è batalló d'Infanteria. El peritatge va donar a la campana un valor de 3 pessetes i 2 a la copa.

L'acusada va haver de tornar a declarar. Maria va negar que els dos objectes fossin seus i destacà que portava mesos empresonada i no sabia com havien aparegut al seu domicili: «[...] no han pertenecido nunca a la declarante [...] por lo tanto no se explica como pueden haber aparecido en su domicilio [...] sin haberse acercado a el [...]».²³

Les dues troballes varen ser enviades al responsable de custodiar tots els objectes religiosos que s'anaven recuperant, el bisbe *Frit*, que va retornar la copa per no ser de culte i va informar que tot i que no ho podia afirmar amb seguretat per haver estat molt de temps enterrada, la campana podia ser o de l'església de Sant Carles, del col·legi de Sant Vicent de Paül o de l'oratori particular que tenia Bartomeu de Rosselló en una de les seues propietats. L'exbatle de la ciutat va ser citat per aclarir si la campana era la que s'havien emportat de la seua finca des Poxos, però l'exdiputat va declarar que no, perquè la seua tenia la inscripció 'Santa Maria' i aquella no. Tampoc sabia a quin temple podia pertànyer. Va costar molt esbrinar a quina església o oratori corresponia. Es varen demanar diferents informes i a final de febrer de 1939 varen ser citats el capellà de Sant Carles, Joan Torres Colomar, i el de Sant Elm, Josep Ferrer Marí. Cap dels dos va reconèixer la campana com a pròpia de la seua parròquia i cap dels dos va poder dir a quina podia correspondre.

La Causa després de la guerra i nou defensor

Pocs dies després de la declaració oficial de la victòria franquista,

Imatge parcial del convent dels Dominics i la torre de la Catedral.
Data: primavera de 1936.
Fotografia: Úrsula Sternau.
Final dels anys 20- principi dels anys 30 del segle xx.

l'auditor de guerra va enviar un nou escrit des de Palma en què ja es confirmava de saber si la campana era o no de culte, encara que no es pogués aclarir de quin temple. A la darrera d'abril de 1939, va ser citat a declarar el canonge, vicari general i deà Bartomeu Ribes Noguera, i es va manifestar en el mateix sentit que el bisbe *Frit*: la copa no semblava ser un objecte religiós. Quant a la campana, Ribes tampoc va poder aclarir-ne la procedència.

La declaració més interessant va ser la de Vicent Serra i Orvai, realitzada el mateix dia que Bartomeu Ribes, perquè va donar una lliçó de campanologia i va fer una relació dels diferents tipus de campanes i les seues funcions: «[...] no puede precisar si la campanita que se le ha mostrado servia o no para [...] culto. Desde luego para campanilla de las que se usan durante la Misa para indicar a los fieles que se verifican las partes principales de la misma (como Elevación, Comunión, etc.) es

demasiado grande. En cambio puede muy bien ser de las campanillas que suele haber en las iglesias a las puertas de las sacristías, para anunciar que va (a) empezar la Misa u otro acto religioso; como también puede ser una de las pequeñas campanas que hay en las porterías de las Comunidades religiosas para anunciar las visitas; o también en los pequeños buques para señalar las horas de cambio de guardia [...]».²⁴

El misteri de la campana havia motivat l'ampliació de diligències, però el fet que el defensor de Maria hagués mort divuit dies després de ser nomenat no va ser tingut en compte ni mencionat a la causa fins al maig de l'any següent «[...] requiriendola que nombrara otro defensor porque el que nombro en la

23. Causa 365/1938. 11 de gener de 1939. Full 37. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

24. Causa 365/1938. 24 d'abril de 1939. Full 47 revers. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

Carrer des Portal Nou.
En aquest carrer estava
domiciliada l'acusada
a la Causa 365/1938,
Maria Orvai Ferrer, vilda de
Verdera. Final dels anys 20-
principi dels anys 30
del segle XX.
Fotografia: Domingo Viñets.
Arxiu d'Imatge
i So Municipal
d'Eivissa
(AISME).

anterior notificació [...] falleció ha poco en esta Ciudad...»²⁵ En realitat havia mort feia ja sis mesos. El següent defensor designat va ser l'alferes d'Infanteria Antoni Hernández Molina, que va acceptar una setmana després, el 19 de maig. No seria el darrer.

A finals de maig de 1939 la causa es va enviar novament a plenari. El primer dia de juny es tornava a plantejar que de les diligències practicades no es podia deduir que l'acusada hagués comès el delictes del qual se l'acusava. A mitjan juny es nomenà també nou secretari en la persona del soldat d'Infanteria Salvador Tur Prats. A final de mes el nou defensor va interrogar tres vesins de la ciutat.

Els testimonis: Miquel Marí Pol, Josep Prats Marí i Miquel Costa Bonet 'Maimó'

Tots tres testimonis eren coneguts comerciants i varen declarar el 30 de juny de 1939. La guerra ja ha-

via acabat oficialment, però començava la duríssima postguerra.

El primer a declarar va ser l'empresari, polític i vesí de l'encausada, Miquel Marí Pol, qui havia estat batle de la ciutat de 1910 a 1911 i els mesos previs a la proclamació de la II República l'any 1931.²⁶ Quan va ser preguntat pels antecedents políticsocials i la conducta de Maria Orvai, va declarar que la considerava de bona conducta i de no ser capaç de comerciar amb objectes robats ni de cometre cap acte delictiu. També va confirmar que a l'esmentat pati situat al peu de les murades de la ciutat sempre s'hi havien tirat fems i alatrics. Cal dir que les auto-

ritats militars i municipals feia segles que intentaven, amb bans i multes, que els vesins no deixassin res al voltant de les murades o tirassin objectes murada avall tant per qüestions de seguretat com de salut pública. De fet, la darrera pregunta que Miquel Marí Pol va haver de respondre va ser en aquest sentit:

«PREGUNTADO.— Para que diga si al testigo también le arrojan cosas desde lo alto de la muralla por tener su fábrica al pié de la misma, DIJO: Que efectivamente desde siempre que de lo alto de la muralla arrojan cosas siendo objeto esta costumbre de continuas molestias para los que allí vivan».²⁷

Josep Prats Marí, també de Vila, va testificar que no coneixia prou l'acusada i no sabia els seus antecedents polítics, però la tenia per bona persona. Quant al fet de tirar objectes i restes des de dalt de la murada, va reconèixer també que era un costum.

Miquel Costa Bonet *Maimó*, nascut a Portmany i vesí de la ciutat, va declarar en el mateix sentit que Miquel Marí Pol.

Amigues i conegudes de l'acusada

A principi de juliol de 1939 i a instàncies del jutge instructor, el comandant del cos d'investigació i vigilància Josep Nadal Rosselló va informar que els intents de demostrar la vinculació de Maria Orvai amb el robatori d'objectes religiosos encara no havien donat resultats, però havien tengut coneixement de dues dones que es relacionaven amb l'acusada. Les dues estaven empresonades, la primera a Eivissa i la segona a les 'Hermanitas' de Palma: eren Maria Ripoll Riera *Vella* ('Veya') i Dolors Mengual Vallès *Lola*, respectivament. Segons consta a la Causa General de les Pitiüses,²⁸ Maria Ripoll va ser incriminada a la Causa 5/1939 i el 30 de juliol de 1940 seria jutjada en consell de guerra a Palma i condemnada a 8 anys de presó major per 'excitació a la rebel·lió'. Quant a Dolors Mengual contarem la seua història així com la sentència d'aquesta causa en un segon capítol.

FANNY TUR RIERA ■

25. Causa 365/1938. 12 de maig de 1939. Full 48. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

26. TUR RIERA, F. i COLOMAR MARÍ, A. 'Regidors, batles i presidents de l'Ajuntament des de l'aplicació del Decret de Nova Planta l'any 1724'. *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, vol. 5, p. 128. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 2001.

27. Causa 365/1938. 30 de juny de 1939. Full 56. Arxiu de la Comandància Militar de Balears.

28. ROMERO, J. M. i VIDAL TORRES, M. J. 437/37. *La Causa General de les Pitiüses*. Eivissa: Miquel Costa editor: Consell d'Eivissa i Formentera, 2001, p. 282-283.